

Palamuse kooli ajalugu kuni 1930-ndate aastateni

koostas Tiina Luige

Ajalooline ülevaade on koostatud endiste koolijuhatajate J. Karma ja E. Kägo kirjutiste põhjal. Esimene ja ajaliselt mahukam ülevaade Palamuse kooli ajaloost ilmus Palamuse keskkooli esimeses kirjanduslikus almanahhis 1988. a.

Vanimad andmed maarahvakooli korralduse kohta Liivimaal kuuluvad 17.sajandi lõppu. 1684.a. B. G. Forseliuse asutatud seminar saatis välja 100 õpilast, kellest 11 asusid köster- kooliõpetajana tööle Põhja- Tartumaal (praegune Jõgevamaa). Liivimaa maapäeva otsusega 1698.a. määrati köster- kooliõpetaja palgaks 10 taalri maa. Juba 1687.a. oli Rootsi valitsus nõudnud, et iga kiriku juurde saaks ehitatud koolimaja ja ametisse panna köster, kes võiks ka lapsi õpetada.

Palamuse kihelkonna vanim arhiiv hävis Põhjasõjas, peale üksikute dokumentide, sellepärast ei saa kindlat daatumit anda köstrikooli asutamisest. Oletada võib aga, et siin köstrikool võis olla. Põhjasõjaga kaasas käiv rüüstamine, nälg ja katk pani seisma kõik head algatused koolide suhtes.

Alles 1730.a. võtab Liivimaa maapäev vastu otsuse tarvilikkude koolimajade ehitamist alustada ja koolmeistrid ametisse panna. Selle korralduse peale võtab Palamuse kiriku konvent 1734.a. vastu otsuse sõjas hävinenud kirikumõisa hooned taastada ja „Schulstube” ehitada. Koolimaja ehitamise ülesande saab Kudina mõis, kelle hooleks on ka edaspidi köstrikooli korrashoiu eest muret kanda. Selle köstrikooli õpetajaks oli köster Langin, kes selles ametis oli veel 1775.a. See on esimene dokumentaalne konkreetne tõend esimese kooli asutamise kohta Palamuse kihelkonnas, mis on sisse kantud selle kiriku kroonikasse. Selle köstrikooli ülesanne oli õpilastele anda emakeelset lugemisoskust aabitsa veerimise teel, pähe tuupida ristiusu viis peatükki ja õpetada koraale laulma.

1765.a. kindralkuberner Georg Browne nõudis koolivõrgu laiendamist, mõisakoolide asutamist. Palamuse kiriku visitatsiooni protokoll 1766.aastast tõendab, et kihelkonnas oli peale köstrikooli veel kuus mõisakooli talulaste õpetamiseks.

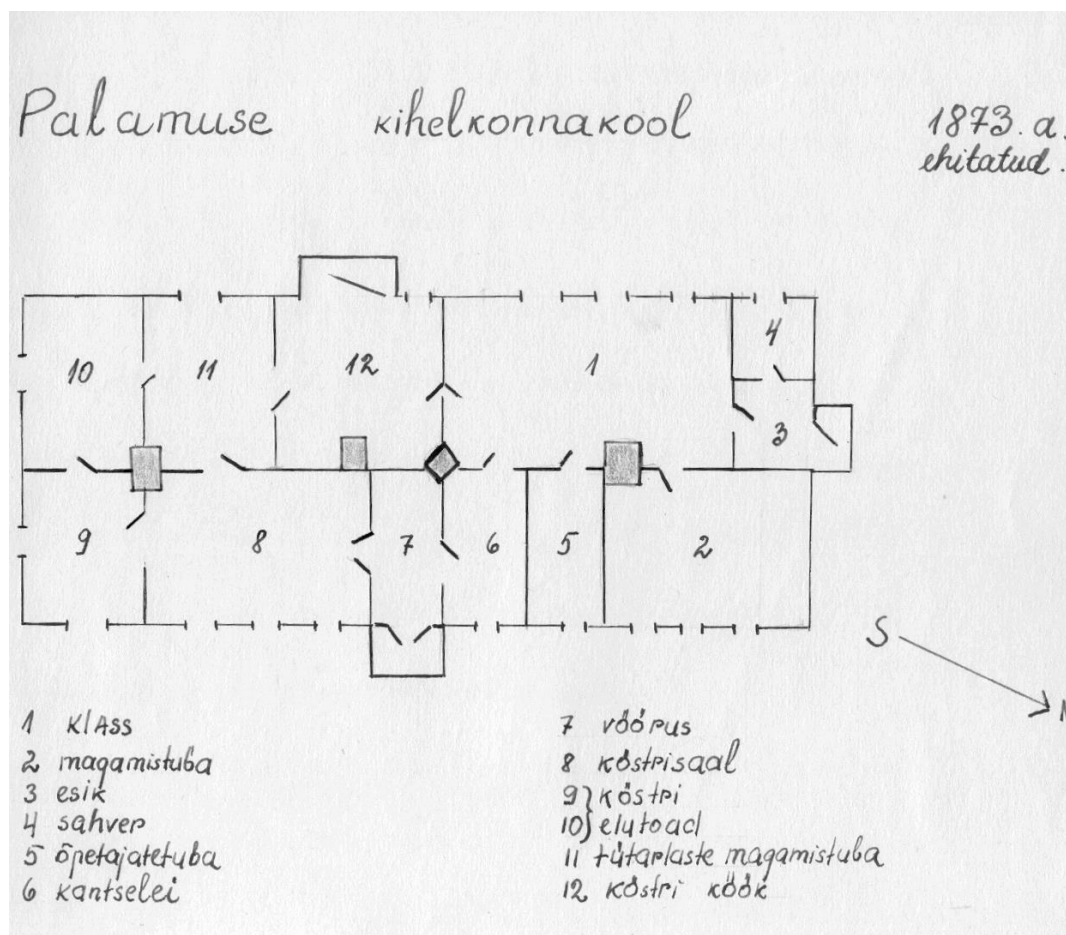
1786.a. võetakse ette üldine Liivimaa koolide revideerimine. Seda kontrolli teostab Palamusel 21.märtsil ülem kiriku eestseisja von Bock ja kohaliku kiriku eestseisja parun Ungernsternberg kohaliku pastori Petzoldi ja vastava mõisaomaniku saatel. Sel aastal olevat köstrikoolis õpetust saanud 60 õpilast ja 9 mõisakoolis 203 last. Kuremaa, Kaarepere ja Luua mõisale tehakse ülesandeks juurde ehitada järgmiseks õppeaastaks kolm uut ajakohast akende ja korstnaga koolimaja Kõdukülla, Patjalga ja Mõisamaale. Kudina mõis saab 20-rublase karistuse osaliseks, et kihelkonnakoolis mitmed tarvilikud remondid tegemata oli jäetud. Üldiselt oli revideeriv komisjon õpetajate töö tulemustega rahul ja laste teadmised hinnatakse heaks.

18. sajandi lõpul oli Palamuse kihelkonnas 12 algkooli, see arv suureneb uute küla- ja mõisakoolide juurdeehitamisega 18-ni, nii et igas suuremas külas on 19.sajandil oma kool.

Koolivõrk oli tihe. Liivimaa 1819.a. talurahvaseadusega anti üksikasjalikke korraldusi valla- ja köstrikoolide kohta. Selle seaduse alusel muudetakse endine köstrikool 1824.a. kihelkonnakooliks. See kujutab nüüd rahvakooli kõrgemat astet, kuhu võetakse vastu külakooli lõpetanud andekamaid õpilasi 14- 17.a. vanuses. Kooli eesmärgiks on kolme aastaga ette valmistada küla koolmeistriteks, vallakirjutajateks ja teisteks valla omavalitsuse ametnikeks. Selleks oli tarvis laiendada õpilaste teadmisi kirjaoskuses ja aritmeetikas. Kihelkonnakooli õpetaja palgaks määratakse 20. mail 1827.a. 40 1/3 vakka rukkeid mõisate poolt ja 40 1/3 vakka otri valdade poolt. Koolimaja kütteks 24 sülda puid.

28. aprillil 1826.a. teeb kohalik pastor Kolbe konvendile ettepaneku Palamusele uus koolimaja ehitada. Kihelkonnakooli ülevõlpidamine ei oleks pidanud kellelegi raskusi tegema, siiski ei taha mõned vallad lapsi sinna kaugel maa tõttu saata ja loobuvad kooli ühiste kulude kandmisest. Külakoolmeistri kohad on täidetud ja kihelkonnakool lõpetab tegevuse kolmanda lennu väljasuga. Köster Nyländer kui tubli pedagoog jätkab siiski kohalike ja Järvepere lastega tööd külakooli nõuete kohaselt. Selle eest ei saa ta tasu kihelkonnalt, vaid vanematelt, kelle lapsed koolis õpivad. 1842.a. kirikukatsumise protokollis on märgitud, et köster Nyländer täidab peale köstri ja organisti ameti veel kihelkonna maakleri ja külakoolmeistri ülesandeid eritasu eest lastevanematelt.

Elulised vajadused sunnivad 1848.a. uuesti kihelkonnakooli, mis oli 16 aastat seisnud, Nyländeri juhatusel avama. Ka seekord määratakse talle palk natuuras- 70 vakka vilja. 1851.aastal lõpetab 18 õpilast „häädete teadmistega“ eesti ja saksa keeles, geograafias ja loodusloos ning „väga häädega“ laulmises. Teistes ainetes nagu usuõpetuses, ortograafias ja peastrehkendes on teadmised rahuldavad. 1852.a. kooli revideerijad annavad koolile kõrge hinnangu. 1858.a. määratakse koolimaja remondiks 50 rubla. 1872.a. otsustab konvent uue kihelkonnakoolimaja ehitada järgmistes mõõtudes: 14 ½ sülda pikk, 6 sülda lai ja siseruumide kõrgusega 10 jalga. See ehitus on oma esialgse välise kuju tänaseni säilitanud. Siseruumidest on muutmata klass ja poiste magamistuba, kuna köstri eluruumid ehitati nõukogude valitsuse ajal ümber õpetajate korteriteks. Siia juurde lisatud plaan annab ülevaate siseruumide jaotusest enne remonti.

Kooli plaan

1873.a. tähistati teeneka köster- kooliõpetaja M. H. Nyländeri 50.a. ameti juubelit. Pidulikult antakse üle kogu kihelkonna poolt kokku pandud rahaline preemia. Aasta hiljem variseb elatunud koolimees manalasse. Tema vanuseks oli 72 aastat. Nyländer asutas Palamusel esimese laulukoori, tema juhatusel said mitmed vallakoolmeistrid pedagoogilise ettevalmistuse. Tema hauda tähistab vanal kalmistul kõrge raudrist. Michael Heinrichi järglaseks saab tema poeg Aleksander Nyländer, kes hariduse sai esialgu isa juures, siis Tartus reaalkoolis ja köster- kooliõpetaja kutse Valgas Zimse

seminaris (1862- 1865). Ta on musikaalne, hea organist, juhatab Palamuse laulukoori ja viib selle Tartu I laulupeole. Koori võimeid hinnatakse III järgu tunnustuskirjaga.

Kooli õppetase tõstmiseks aitas kaasa Põlva pastori J. G. Schvartzi toimetatud esimesed „koliramatud“ kaheksas andes (1852- 1861). Need õigekirja, rehkendamise, loodusloo, tervishoiu, geograafia, füüsika ja ajaloo õpikud tulid tarvitusele ka Palamuse koolis. Kooli programmides ja kasvatuse põhimõtetes toob Liivimaa Lutheriusu maakoolide 1874.a. seadus suuri muudatusi. Senise kooli suurimaks puuduseks oli nende eluvõõrus. Laste mõttemaailm oli suunatud ajaloolisse minevikku, piiblitlugude õppimisse. Uutes õppekavades on rõhutatud eluläheduse printsiipi. Näiteks nõuti kodumaa looduse andide tundmist, mõistuse ja meelte harimist. Õpetus pidi olema näitlik, seda pidi saatma piltide ja esemete vaatlus ja katsed. Õpetaja pidi olema laste vastu lahke, kasin kiitmisel ja laitmises. Vastavalt uutele rahvakooli programmidele hakkab Eesti Kirjameeste Selts välja andma ajakohasemaid õpikuid kõikide õppeainete alalt, meie enda paremate pedagoogide sulest.

Rahvas on saanud aru hariduse tähtsusest ja on nõus suuri kulusid kandma hariduse, emakeelse kooli heaks. XIX sajandi 80-ndates aastates käib üle kihelkonna hoogne, uute ajakohaste koolimajade ehitamine. Külakoolid, mis seni olid asunud kitsastes, madalates rehekambrites, mille tagumist tuba kasutas koolmeister eluruumiks, kolisid üle valgetesse koolimajadesse, kus olid ruumikad klassid, poeg- ja tütarlastele eraldi magamistoad ja õpetajale kahetoaline köögiga korter.

Emakeelse kooli arengule teeb lõpu 1887.a. haridusministri J. Deljanovi Baltimaade rahvakoolide venestamise reform, mis kinnitati ministrite nõukogude poolt ja keiser kirjutas alla 17.mail. Sellest seadusest loeme (§ 11) „Kihelkonnakoolides ja 2-klassilistes koolides peavad teisest õppeaastast peale kõik ained usu ja rahvuse peale vaatamata vene keeles toimuma, väljaarvatud usuõpetus ja kirikulaulud, mis neis koolides emakeeles võivad õpetatud saada“. Selle seaduse alusel allutati rahvakool kroonu poolt ametisse seatud inspektorile, kellel oli õigus kooliõpetajaid vallandada ja ametisse kinnitada. Vene õppekeele sissetoomine rahvakooli teeb suuri raskusi endistele õpetajatele, kes olid hariduse saanud saksa keeles ja riigi keele oskus oli puudulik. Mitmed vanemad kogemustega õpetajad loobuvad ise tööst või vallandatakse inspektorite poolt. nende aset täidavad noormehed, kes 2-klassilise ministeeriumikooli juures on lõpetanud 1-aastase pedagoogika klassi. Palamuse kihelkonnakooli juhataja A. Nyländer pääseb vallandamisest sel teel, et võtab omale abiliseks 1892.a. tartu Õpetajate Seminari lõpetaja Ludvig Rose. Tema hakkab õpetama kõiki tähtsamaid õppeaineid: vene keelt, matemaatikat, ajalugu, geograafiat, looduslugu. Köster annab usuõpetust, eesti keelt, joonistamist, ilukirja ja laulmist. Sügava andumusega asudes koolitöösse, võidab tagasihoidlik noor õpetaja õpilaste armastuse, mida kirjanik O. Luts kirjutab „Kevades“ õpetaja Lauri nime all. Selle vastandkuju prototüübiks saab A. Nyländer, „Julk- Jüri“ nime all, kellele kirjanik tublisti varjujooni juurde mõelnud, et nende kahe tüübi kontrastsust suurendada. Nyländer ei olnud usufanaatik, ennem praktiline, kes rajas suure viljapuuaija kooli juurde ja kraavitas põlde, mis ulatusid kalmistuni. Koolitöösse suhtub ta pealiskaudselt, ta tunnid ei vaimusta kedagi.

L. Rose lahkub Palamuselt 1903.a. asudes Saadjärve ministeeriumikooli ja pedagoogika klassi juhataja kohale. Teda asendab Voldemar Tamman, endine selle kooli õpilane, kes saanud hariduse Tartu Õpetajate Seminaris. Temal jätkub jõudu, oskust ja head ülevat meeleolu klassis kui ka seltskondlikus elus. Ta koondab enda ümber Palamuse noori, juhatab laulukoori ja näiteringi, kus ise esineb peaosades. Aasta pärast määratakse ta Tartu 4-klassilise linnakooli õpetajaks. Ta annab välja meetodilisi kooli lauluõpikuid, mis levivad üle maa.

Uueks abiõpetajaks sai Peeter Särje, kes suhtus suure kohusetundega koolitöösse. Ta oli õpilaste suhtes nõudlik. Ta tunnid olid süsteemikindlalt läbi mõeldud. Kevadel viis ta lapsi geomeetria tundides loodusesse köstri põlde plaanistama või kirikutorni kõrgust mõõtma ilma sellele lähenemata. Särje raamaturiivil oli teaduslikku kirjandust psühholoogias, filosoofias, füüsikas,

loodusteaduses ja keeleteaduses. Lahkudes 1907.a. õpetaja kohalt, jätkas õpinguid Tartu ülikooli arstiteaduskonnas.

Niisugused õpetajad nagu Rose, Tamman ja Särg tõstsid Palamuse kooli head nime ja sinna hakkas õpilasi juurde tulema ka naaberkihelkonnadest Laiuselt, Maarja- Magdaleenast ja isegi Tormast. Õpilaste koosseis kihelkonnakoolis oli üsna kirju oma sotsiaalse päritolu järgi. Siin õppis talupidajate, käsitöölise, kaupmeeste, raudteelaste, popside, mõisatöölise ja karjamõisapidajate lapsi.

1907.a. lahkub A. Nyländer peale 33 aastast teenistust kihelkonnakooli juhataja kohalt ja aasta hiljem ka kõstri kohalt. Uueks koolijuhatajaks valitakse saarlane August Tass, kes õpetaja kutse omandanud Kaarma Seminaris. Teiseks õpetajaks saab Aleksander Muska, Tartu Seminari kasvandik. Õpilaste arv, mis sajandi alguses kõikus 30- 40 piirides, on tõusnud 60-ni. Selle tõttu on suuri raskusi nende mahutamiseks. 1873.a. ehitatud ruumid olid mõeldud ainult 12 õpilasele. 24. nov. 1912.a. esitatakse kihelkonna eestseisjale pikem märgukiri üle kahekümne kiriku nõukogu, valdade omavalitsuste tegelaste ja lastevanemate allkirjadega uue kihelkonnakooli ehitamise projekt. Uus maja peaks saama 4-klassiline ja kõigi teiste tarvilikkude kõrvalruumidega, mis esialgsete arvestuste järgi oleks maksnud 10000 rubla. Selleks loodetakse saada riigilt ühekordset toetust ja 20 aasta peale protsendita laenu. See suur plaan, milles palju optimismi, jäi ainult kavatsuseks. Puhkes kurnav maailmasõda, mis lõppes oktoobrirevolutsiooni ja tsaarivalitsuse kukutamisega.

Kommunistliku partei nõudel pea asub eesti keel kui õppekeel koolides oma kohale, kuna see oli 30 aasta jooksul keelatud. Vahepeal on õpetajate koosseis muutunud: õpetaja A. Muska on siirdunud Saadjärve ministeeriumikooli juhatajaks ja A. Tass lahkunud koolipõllult.. Nende asemele tulid Jaeger ja Reinvald. Viimane põgeneb saksa okupatsiooni eest Venemaale koos teiste kommunistlike tegelastega. Okupatsiooni ajal asendatakse vene keele tunnid saksa keele tundidega. Palamuse ja Äksi kihelkonna õpetajatele korraldatakse 1918.a. suvel kohalikus seltsimajas pastor Dollu juhatusel saksa keele kursus, kus õpetajaks oli üks saksa sõdur. Kihelkonnakool töötab sel ajal väga kitsastes tingimustes, koolil puudub küte ja valgustus. Õpetajate palgaks on 200 oberosti, mille eest midagi osta ei saa.

Eesti vabariigi korraldusel muudetakse Palamuse kihelkonnakool seitsmeaastaseks kõrgemaks rahvakooliks. Ruumide puudusel viiakse vanemad klassid üle Prossale, endise mõisakooli ruumidesse, nooremad klassid jätkavad tööd vanas koolimajas. Kõrgema rahvakooli vanemate koosoleku päevakorras on 11. jaanuaril 1920.a. uuesti kooli asupaiga ja ruumide küsimus. Koolijuhatajaks on J. Karma. Koosolek teeb kooli hoolekogule ülesandeks maakonna koolivalitsuses ja Kuremaa vallavalitsuses esineda ettepanekuga, et kooli ruumide küsimus saaks lahendatud ja kooli kõrgemad klassid Palamusele tagasi viidud. Prossa ja Palamuse klasside hoolekogude ettepanekul arutas Kuremaa valla nõukogu 30. jaanuaril 1920.a. kooliruumide küsimust ja otsustas maakonna koolivalitsuse ees palvet avaldada, et Palamuse kõrtsi ruumid, millised olid eraisiku valduses saaks võõrandatud ja maakonna kulul kooliruumideks ümber ehitatud. See on ajutine hädalahendus. Kool sai juurde kolm klassiruumi ja kaks õpetaja korterit. osa klasse jäi töötama 1873.aastal ehitatud kihelkonnakooli ruumidesse, kus need töötasid kuni 1975. aasta kevadeni. Nii moodustati 1920. aastal kihelkonnakooli baasil Palamuse 6-klassiline Algkool.

Algkoolis õpetati järgmisi õppeaineid: kodulugu, emakeel, laulmine, võimlemine, käsitöö, joonistamine, joonestamine, aritmeetika, algebra, geomeetria, looduslugu, maateadus, ajalugu, kodanikuteadus, kaks võõrkeelt. Õpilaste keskmine arv Palamuse 6-klassilises Algkoolis püsis 1920.-30.-ndatel aastatel stabiilselt 130 õpilase ringis.

Probleemiks oli endiselt ruumikitsikus, sest õppetöö toimus kihelkonnakooli, kõrtsihoone ja kaupluse ruumes. 1937. aastal alustati kõrtsihoone täielikku ümberehitamist koolimajaks. Ehitustööd teostati kiiresti ja 20. veebruaril 1938.aastal toimus uue koolimaja avamine. Nendes ruumides töötas kool kuni 1975. aastani.